

6 МАЪНАВИЯТ

Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир.

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

УЛУГ` МАЪРИФАТПАРВАР ВА МИЛЛАТ ВИЖДОНИ

Ахмадали АСҚАРОВ, Низомиёи номидagi ТДПУ профессори, академик

Уларгача бу заминда қадимдан яшаб келадиган ўтроқ туркийзабон халқни тушуноқ кераклиги жуда моҳирона тазрифданган.

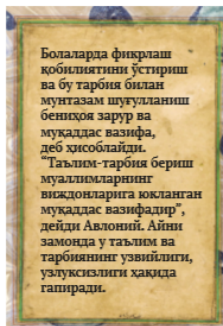
Ўзбек халқи Шайбоний ўзбекларини Моавроннаҳрда яшиб келмасдан 5 аср аввал Ўзбекистон ҳудудлари ва унга туташ вилоятларда халқ сифатида узил-кесил шаклланиб бўлган эди, саҳроий ўзбеклар Ғарбий Қорахонийлар давлати даврида ўзбек халқи тарихига қўшилган этнографик қатлам эди, холос. Бу қатлам номи совет ҳокимиятининг Урта Осиёда миллий чегаралаш сиёсати тўғрисида рус шарҳунослари томонидан ўзбек халқига берилган нрм бўлиб, баъзилар ўзбек халқи тарихи Ўзбекистон ССР ташкил топишдан бошланди, деган тавъналар билан тарихий ҳақиқатни сохталаштиришга уринадилар. Жаҳидлар, Абдулла Қодирий ва Абдулла Авлоний тасавурида ўзбек халқининг тарихий илдизлари жуда чуқурдир.

Жаҳидлар кўтарган ўзликини англаш, миллат тилини асраш ва ривожлантириш, унинг адабий ва тарихий мероси асосида аҳоли қатламларини тарбиялаш миллатнинг вазифаси. Бу мақсад ва вазифа тарбия ва таълим орқали миллий сийбонийликнинг мундарижидан

қилган адиб, жамоат эрбоби ва истеъдодли педагогдир. У ўзбек зиёлилари ичида биринчилардан бўлиб, ўзбек халқ театрини профессионал театр айлантириш учун 1913 йилда "Турон" театр труппасини ташкил қилади. Мазкур труппа учун "Адвокатлик осони?", "Пинак", "Икки муҳаббат", "Португолия инқилоби" каби драмалар ёзди. "Қотили Карима", "Ўй тарбиясининг бир шакли", "Хиёнаткор оиласи", "Баъбахт келин", "Жаҳолат", "Ўликлар" каби саҳна асарларини татарица ва озарбайжончадан таржима қилади.

Абдулла Авлоний 1917 йилдаги октябрь тўнтарышига қадар Туркистонда жуда катта иқтисодий-маърифий ишларни амалга оширган жаҳидлар ҳаракатининг кўнрақ кўнган намояндларидан эди. У илгор зиёли кишилар қаторида театр томошалари ва матбуотдан тушган маблаглар ҳисобига дунёвий илмларни ўқитадиган "Усули жаҳид", яъни янгила илгор усулдаги мактаблар очди ва бу мактабларда халқ болаларига ўзи дарс берди. Мактаб ўқувчилари, асосан, камбағал аҳоли фарзандлари бўлиб, ўқув жихозлари — парта ва доскаларни ўз қўли билан ясади. Мактабнинг камбағал ўқувчиларини кийим-кечак, озиқ-овқат, дафтар-қалам билан таъминлаш мақсадида дўстлари қўмағида "Хайрия жамияти" ташкил этади ва бу жамиятга ўзи раислик қилади.

Абдулла Авлоний "Усули жаҳид" мактаблари учун тўрт қисмдан иборат "Адабиёт ёхуд миллий шеърлар", "Биринчи муаллим" (1912), "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" (1913), "Иккинчи муал-

Болаларда фикрлаш қобилиятини ўстириш ва бу тарбия билан мунтазам шугулланиш бениҳоя зарур ва муқаддас вазифа, деб ҳисоблайди. Таълим-тарбия бериш муаллимларини виждонларига юклаган муқаддас вазифадир, дейди Авлоний. Айни замонда у таълим ва тарбиянинг узвийлиги, ўзлуксизлиги ҳақида гапирди.

катта аҳамиятга эга. Ўзбек педагогикаси тарихида Абдулла Авлоний биринчи марта педагогикага "Бола тарбиясининг фанқидир", деб таъриф берди.

Абдулла Авлоний бола тарбиясини нисбий равишда тўрт бўлимга ажратди: "Тарбиянинг замони", "Баъдан тарбияси", "Фикр тарбияси", "Ахлоқ тарбияси". "Тарбиянинг замони" бўлимида тарбияни ёшиқдан бериш зарурлигини, бу ишга ҳамма — ота-она, муаллим, ҳукумат ва бошқалар жалб этилиши кераклигини таъкидлайди. "Тарбия бизлар учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё талабот ё ҳаёт — ё фароғат марса-

Авлоний инсонга ва унинг ақлига юксак баҳо беради: "Илм инсонларнинг мадори, ҳаёти, раҳбари нажотдир. Ҳар нарсга қўй бўлса, баҳоси эрос бўлув, аммо ақл эса илм ва тақдир ба соясид қанча қўнайс, шунча қиммат-баҳо бўлув". Абдулла Авлоний "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобида илм тўғрисида бундай дейди: "Илм дунёнинг иззати, охирагининг шарафатидур. Илм инсон учун гўл оғил, муқаддас бир фазилатдур. Эроси, илм бизга ўз ақл-воқимизни ҳаракатимизни ойна каби кўрсатув. Эҳқимизни, фикримизни қилич каби ўтқуз қилув. ...Илмсиз инсон мевасиз дарахт қабулдур... Бизларни жаҳолат қоронғилиқдан кўтқарув".

Адибнинг образли ифодасига кўра, илм бамисоли бодомнинг ичидида илғиз. Уни қўлга қиритиш учун меҳнат қилиш, яъни чақиб, уни пўчқидан ажратиб олиш керак. Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир. Абдулла Авлоний ўз илмини амалда қўллай оладиган кишиларга юксак баҳо беради, уларни доно инсонлар, деб атади. Абдулла Авлоний ўғлиш мутафаккирлари каби ёшларни фойдали касб-ҳунар эгаллашга чақиради. Адиб бойлик кетидан қувечларнинг одамгарчиликка тўғри келмайдиган ишларини кўриб, улардан нафратланади. Авлоний ёшларни бойликка руҳу қўймасликка ундади. Бойликка ўғлини булутга ўхшатади. Алоппа меҳнатсиз